

KIRJOITTAMISPROSESSI TEKSTEINÄ

—
TUULA RANTA

VÄITÖKSENALKAJAISESITELMÄ
JOENSUUN YLIOPISTOSSA
12. TAMMIKUUTA 2008

Kirjoittamaan oppii kirjoittamalla ja lukemalla hyvää kirjallisuutta, on paljon toistettu hokema. Olen jopa kuullut sanottavan, että itse asiassa kirjoittamista ei voi opettaa, voi vain järjestää tilaisuuksia kirjoittaa.

Tämä näkemys on kyseenalaistettu viimeistään 1980-luvulla, jolloin prosessikirjoittamisen opit levisivät Suomeen. Kirjoittamista alettiin tarkastella alaprosesseista koostuvana henkisenä toimintana. Tällaisiksi alaprosesseiksi nimettiin ainakin varsinaista kirjoittamista edeltävä virittely eli valmistautuminen ja suunnittelu, itse kirjoittaminen sekä tarkistaminen ja muokkaaminen. Prosessikirjoittamisen oppien omaksumisen myötä tuntityöskentely koululuokissa muuttui. Aineita alettiin kirjoittaa vaiheittain, prosessoimalla. Oppilaat lukivat ryhmissä toisilleen luonnok-

siaan ja saivat palautetta; palautetta saattoi antaa myös opettaja. Saamansa palautteen pohjalta oppilas sitten muokkasi tekstiään. Prosessikirjoittaminen ei kuitenkaan mul-listanut vain tuntityöskentelyä, vaan kirjoittaminen alettiin nähdä hyvin selkeästi opetettavana taitona.

Käytännön työ, opiskelijoiden kirjoittamistilanteessa tuottaman kaikkinaisen materiaalin tarkasteleminen, on kuitenkin osoittanut, etteivät kaikki prosessoivat kirjoitelmiaan kovinkaan paljon, eivätkä ainakaan tunneilla opetettujen menetelmien mukaisesti. Käytännön työ on osoittanut myös sen, että samantyyppisillä menettelyillä tuotetaan hyvin eritasoisia tekstejä. Nämä havainnot ovat saaneet minut etsimään vastauksia sellaisiin kysymyksiin kuin millaisia ovat abiturienttien, lukion päätösvaiheessa olevien opiskelijoiden tekstintuottamismenettelyt ja tuotetaanko joillakin menettelyillä onnistuneempia kirjoitelmia kuin joillakin toisilla.

▷

Nämä lähtökohdat ovat vaikuttaneet myös tutkimusaineistoni valintaan tai valikoitumiseen. Koska käytännön työtä tekevällä opettajalla ovat käytössään vain opiskelijoidensa kirjoitelmat ja hänen niin halutessaan niihin liittyvät luonnokset, pitäisi tutkimusvälineistönkin olla sellainen, että sillä voidaan eritellä kirjallista materiaalia. Tutkimusaineistoni on ollut 28 abiturienttien kirjoittamaa preliminääriainetta luonnoksineen. Siksi tutkimukseni nimi on Kirjoittamisprosessi teksteinä. Tutkimusaineisto on niin sanottu luonnollinen aineisto, joka on tutkimuksen kohteena monella tapaa ongelmallinen. Jo tehtävänannot, joista abiturientit ovat kirjoittaneet, ovat vaatimustasoltaan hyvin erityyppisiä. Myös kirjoitetut tekstit ovat erilaisia. On eri asia, kirjoittaako abiturientti otsikkokirjoitelman, jossa hän kertoo omia kokemuksiaan, vai pohdiskeleeko hän itselleen etäisempää aihetta, käy mahdollisesti aidosti dialogia tausta-aineistona olevan tekstin kanssa ja erottaa vielä selvästi oman äänensä tekstiin tulevasta vieraasta äänestä. Tekstit ja prosessit ovat myös erimittaisia.

KIRJOITTAMINEN ONGELMANRATKAISUNA JA TIEDONMUODOSTUKSENA

Prosessikirjoittamisen yhteydessä puhutaan usein eksperteistä ja noviiseista. Ekspertillä tarkoitetaan taitavaa, kokenutta kirjoittajaa, noviisilla vähemmän taitavaa, vielä opettelevaa kirjoittajaa, kirjoittamisen oppipoikaa. Prosessikirjoittamisessa opetusmenetelmänä onkin oikeastaan kysymys siitä, että noviiseille pyritään opettamaan eksperttien menettelyjä.

Tällöin ekspertin työskentelyä luonnehditaan usein ongelmanratkaisuksi. Taitava kirjoittaja pohtii ennen varsinaista kirjoittamista monipuolisesti tehtävän asettamia

vaatimuksia, jotka sisällön lisäksi liittyvät esimerkiksi tekstilajiin, tekstin tavoitteisiin, julkaisukanavaan ja lukijoihin. Noviisi taas keskittyy yleensä vain sisältöön ja miettii, mitä sanoisi. Tämäntyyppinen käsitys eksperttiydestä saattaa johtaa sellaiseen kirjoittamisen opetukseen, jossa korostetaan varsinaista kirjoittamista edeltävän suunnitteluvaiheen tärkeyttä. Perinteisesti kirjoittamisen opetuksessa onkin toimittu näin. Yksinkertaistaen voisi sanoa, että kirjoittajille on opetettu kolmivaiheista prosessia: suunnittele, kirjoita, muokkaa.

Kuitenkin esimerkiksi kirjailijoiden ja ammatikseen kirjoittavien ihmisten kuvaamat kirjoittamisen menettelyt ovat paljon monimuotoisempia kuin vain »suunnittele, kirjoita, muokkaa». Jotkut alkavat kirjoittaa heti varsinaista tekstiä, mutta muokkaavat sitä useaan kertaan, ja vasta monien versioiden jälkeen ovat saaneet aikaiseksi mieleisensä tekstin. Malli, joka näkee kirjoittamisen tiedonmuodostamisena, haastaa kirjoittamisen ongelmanratkaisuna näkevät mallit. Tämän näkemyksen mukaan kirjoittaminen pitäisi käynnistää vapaalla kirjoittamisella, kirjoittaa nopeasti ja luonnosmaisesti se, mitä aiheesta tietää, ajattelee ja haluaa sanoa. Vasta sitten kun on saanut kaiken haluamansa paperille, voi siirtyä tekstin tarkempaan suunnitteluun, samaan tapaan kuin kirjoittamisen ongelmanratkaisuna näkevissä malleissa koko kirjoittamistapahtuma käynnistetään.

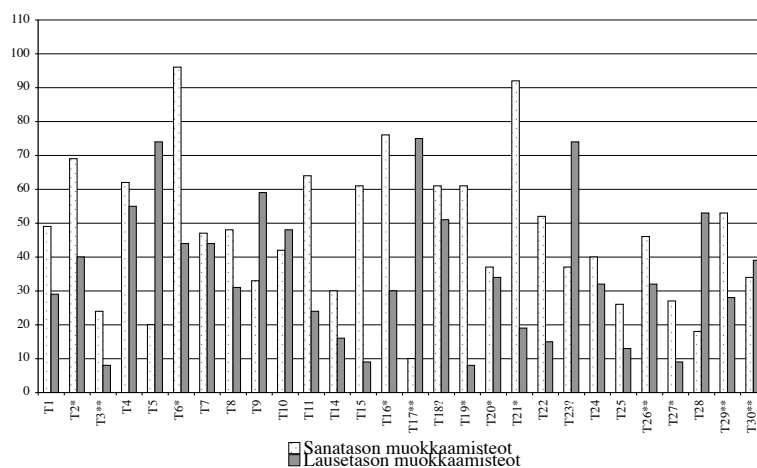
Kun on vertailtu varsinaista kirjoittamista edeltävän valmistautumisvaiheen menettelyiden ja valmiin kirjoitelman saaman arvosanan riippuvuuksia, on eri tutkimuksissa saatu jossain määrin erilaisia ja ristiriitaisiakin tuloksia. Kirjoittamisen opetuksen kannalta ei kuitenkaan ole merkityksetöntä se, mitä yhteyksiä varsinaista kirjoittelmaa edeltävillä menettelyillä on syntyvän tekstin onnistuneisuuteen.

MITEN TEKSTEJÄ MUOKATAAN KIRJOITUSPROSESSISSA?

Tutkimukseni on kvalitatiivinen, laadullinen tutkimus – jo aineiston luonteen vuoksi, joka ei ole mikään sattumanvarainen otanta, vaan yhden opettamani ryhmän preliminääriaineet. Olen pyrkinyt kuvaamaan abiturienttien tekstintuottamismenetelyitä mahdollisimman monipuolisesti, niin että syntyisi kuva näiden abiturienttien kirjoittamisprosesseista ja prosessoinnin vaikutuksesta syntyvään tekstiin. Tällöin tavoitteena on ollut löytää välineitä, joilla voitaisiin analysoida muita samantyyppisiä aineistoja. Tutkimukseni sisältää myös kvantitatiivisen osan. Laadulliseen tutkimukseen voikin liittyä myös kvantitatiivisia osuuksia. Tällöin määrällisen arvioinnin tavoitteena on nostaa esiin niin sanotusti tyypillisiä tapauksia. Muokkaamisen tekstuaalisten vaikutusten selvittämiseksi olen

analysoinut tutkimusaineiston teksteistä sekä muokkaamistekoja että valmiiden kirjoitelmien koheesiota ja teema- ja informaatorakennetta. Muokkaamisteolla olen tarkoittanut mitä tahansa kertaalleen kirjoitettuun tekstiin tehtyä muutosta.

Olen laskenut teksteistä sana- ja lausetason muokkaamistekoja, joita olen nimenyt »lisää sanan», »poistaa sanan», »korvaa sanan», »siirtää sanan» ja vastaavasti »lisää, poistaa, korvaa ja siirtää lauseen». Muokkaamistekoja osoittavat luvut ovat vain likiarvoja, koska monet kirjoittajat ovat kirjoittaessaan ja muokatessaan käyttäneet paljon pyyhkettä. Kuviossa 1 näkyvät sana- ja lausetason muokkaamisteot teksteittäin. Muokkaamistekojen määrä on suhteutettu koko prosessin sanamäärään, sillä kirjoittajat ovat tuottaneet hyvin eri määrän tekstiä: ahkerin kirjoittaja 2600 sanaa, kun vähimmillään prosessi on käsittänyt vain 650 sanaa.

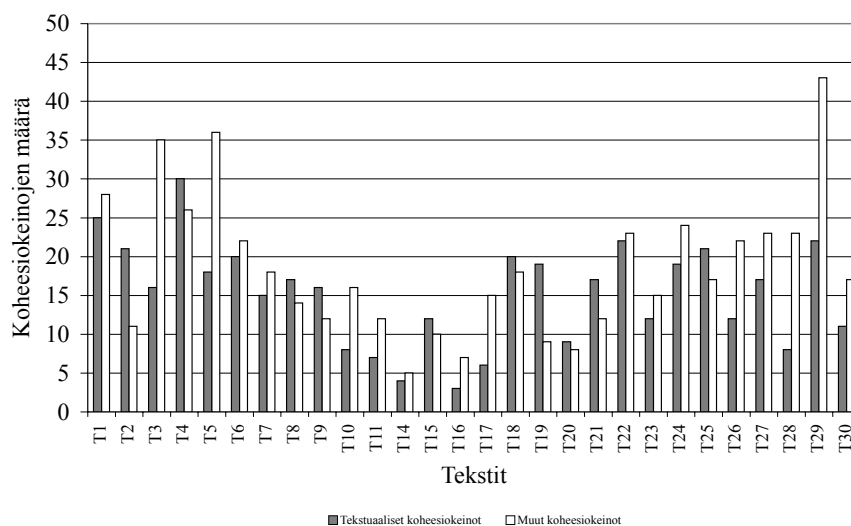
Kuvio 1. Sana- ja lausetason muokkaamisteot teksteittäin prosessin sanamäärään suhteutettuna.

Kuviosta voi havaita, että tekstien välillä on suuria eroja ja että sanatason muokkaamisteot ovat yleisempiä kuin lausetason; esimerkiksi vain seitsemän tekstiä on sellaisia, että niitä on lausetasolla muokattu enemmän kuin sanatasolla. Tutkimus osoittaaakin, että muokkaaminen voi olla hyvin näennäistä pintatason muokkaamista, sanojen lisäämisiä ja korvaamisia, tai olennaisesti tekstiä muuttavaa lausetason muokkaamista. Kaikkia tekstejä on joka tapauksessa muokattu jollain tavoin, ja näyttäisi siltä, että kirjoittajilla on myös halua muokata tekstiään.

Tarkastellessani muokkaamisen vaikutusta tekstiin olen rajannut tarkastelun tiettyihin tekstin piirteisiin. Olen pyrkinyt etsimään sellaisia kriteereitä, joiden perusteella voitaisiin arvioida tekstien onnistuneisuutta tai hyvinmuodostuneisuutta teksteinä. Tässä tutkimuksessa ei siis tarkastella kirjoitelmien sisältöä. Tekstien hyvinmuodostuneisuutta arvioidessani keskeisiä käsitteitä ovat koherenssi ja koheesio sekä teema- ja informaatorakenne. Olen

arvioinut tekstien eheyttä myös tekstikonaisuuden kannalta, muun muassa siitä näkökulmasta, onko niillä tekstilajille, ai-neelle, tyypillinen rakenne.

Ensimmäisessä vaiheessa tarkastelin tekstejä samaan tapaan yhtenäisenä massana kuin muokkaamista tarkastellessani. Laskin valmiista kirjoitelmista niissä käytettyjä koheesiokeinoja ja erotin muun muassa tekstuaaliset koheesiokeinoit muista koheesiokeinoista. Tekstuaalisilla koheesiokeinoilla tarkoitan sellaisia kielenaineksia, jotka luovat tekstiin lausetta laajemmalle ulottuvaa eheyttä ja rakentavat näin tekstin näkyvää koherenssia. Kuvio 2 havainnollistaa tekstien kohesiivista luonnetta samaan tapaan kuin edellinen sana- ja lausetason muokkaamistekojä osoittava kuvio. Kuviosta voi havaita, että tekstuaalisia koheesiokeinoja on yleensä käytetty vähemmän kuin muita koheesiokeinoja. Selvän poikkeuksen tekee esimerkiksi teksti T19, jossa tekstuaalisia koheesiokeinoja on huomattavasti enemmän kuin muita koheesiokeinoja.

Kuvio 2. Tekstuaalisten ja muiden koheesiokeinojen esiintyminen teksteittäin.

Koheesion ja muokkaamisen sekä teema- ja informaatorakenteen ja muokkaamisen välisten yhteyksien tarkasteleminen osoittaa, että muokkaaminen ei näytä selkeästi liittyvän tekstien kohesiivisten ainesten tai erityyppisten teemojen määrään tai luonteeseen. Tekstin koheesion ja teemarakenteen luonteeseen voikin vaikuttaa muokkaamista enemmän esimerkiksi tekstityyppi eli se, onko tekstissä narratiivisia, kertovia, osuuksia vai onko teksti argumentatiivinen mielipideteksti. Lisäksi on havaittavissa sellainen seikka, että useimmat tekstit saavat tekstuaalisen luonteensa jo ensimmäisessä tekstiversiossa. Jos valmiissa kirjoitelmassa on paljon koheesiota luovia kielenaineita, niitä on jo ensimmäisessä tekstiversiossa. Sama pätee myös tekstin virheettömyyteen. Jos valmis kirjoitelma on virheetön, myös ensimmäinen tekstiversio on, ja jos valmiissa kirjoitelmassa on paljon virheitä, niitä on jo ensimmäisessä tekstiversiossa.

Yksittäiset muokkaamisteot sen sijaan vaikuttavat tekstin tekstuaalisiin ominaisuuksiin siten, että lähes kaikki valmiissa kirjoitelmissa ilmenevät koheesiohäiriöt liittyvät siihen, että tekstiä on muokattu. Etenkin lausetason muokkaamisteot näyttävät olevan uhka tekstin koheesiolle. Teema- ja informaatorakenteen kannalta muokkaamisen vaikutus ei ole yhtä yksisuuntainen. Muokkaaminen saattaa rikkoa teemankulkua, mutta toisaalta muokkaaminen myös luo tekstiin temaattista eheyttä. Tämä johtuu muun muassa siitä, että joissakin tapauksissa ensimmäiset tekstiversiot ovat hyvin luonnosmaisia, suorastaan viitteenomaisia, ja teksti täydentyy ja saa muotonsa vasta seuraavissa versioissa. Yleisesti ottaen muokkaaminen näyttää lisääntyvän tekstin loppua kohti, ja samalla myös häiriöt koheesiossa ja temaattisessa eheydessä lisääntyvät. Tämä ei aina tarkoita sitä, että muokkaaminen olisi yksin

»syyllinen». Usein kirjoittajat ovat suunnitelleet tekstinsä loppua vähemmän kuin alkua, joskus eivät lainkaan. Tällöin he loppupuolta kirjoittaessaan joutuvat samalla, kun miettivät tekstinsä sisältöä, miettimään myös ajatustensa kielentämistä ja sovittamaan vielä uuden tekstin osaksi jo olemassa olevaa tekstiä.

TEKSTINTUOTTAMIS- MENETTELYT

Tutkimuksen toisessa vaiheessa tarkastelin yksittäisten tekstien syntyprosessia — siis kunkin abiturientin tekstintuottamismenettelyjä — ja arvioin samalla tekstien hyvinmuodostuneisuutta teksteinä.

Tekstejä on muokattu hyvin eri määrä ja tekstit ovat saaneet lopullisen muotonsa hyvin erilaisten vaiheiden kautta. Ryhmitelin tekstit lausetason muokkaamistekojen määrän ja tekojen tekstiin sijoittumisen perusteella neljään ryhmään: Puolet teksteistä on »yhden version tekstejä», eli ne ovat saaneet rakenteensa ja pääasiallisen sisältönsä jo ensimmäisessä varsinaisessa tekstiversiossa. Kirjoittajat ovat kuitenkin saattaneet muokata lauseita ja kokonaisia kappaleita paljonkin edetessään kohti tekstinsä lopetusta. Noin kolmasosa on »jatkettuja tekstejä» eli tekstissä on »lisää lauseen» -tekoja toisessa ja kolmannessakin versiossa nimenomaan tekstin lopussa. Loput teksteistä ovat joko »palasista koottuja» eli teksteissä on paljon »siirtää lauseen» -tekoja tai sellaisia, että niitä voidaan pitää uudelleen kirjoitettuina eli niissä on paljon sekä »poistaa lauseen» että »lisää lauseen» -tekoja.

Se, että abiturientti onnistuu tuottamaan ainakin tekstuaalisesti kohtalaisen hyvinmuodostuneen tekstin suhteellisen vähällä prosessoinnilla, niin kuin tässä tutkimusaineistossa noin kolmannes kirjoittajista pystyy, johtuu ennen kaikkea siitä, että

▷

ylioppilasaineen tyyppinen preliminääriaine on lukion päättövaiheen opiskelijoille tuttu, paljon harjoiteltu tekstilaji.

Runsas muokkaaminen taas näyttää eri teksteissä selittyvän eri tavoin. Esimerkiksi aineistotehtävät, mikäli kirjoittaja käy aidosti dialogia tausta-aineiston kanssa, näyttävät vaativan kirjoittamisprosessin jakamista osaprosesseihin: Varsinaista tekstin tuottamista voi edeltää huolellinen valmistautumis- ja suunnitteluvaihe, jolloin tuotettu luonnosmateriaali tukee tekstin rakentamista silloinkin, kun kirjoittaja välillä pysähtyy hiomaan jotakin tekstin yksityiskohtaa. Toisaalta vähemmän suunnitteleva kirjoittaja voi ensimmäisessä tekstiversiossa hahmotella tekstin sisältöä ja rakennetta ja vasta seuraavassa versiossa hioa ilmaisuja sanatasoa tarkemmin. Jotkut kirjoittajat taas näyttävät ratkaisevan vaiheittaisuuden avulla ilmeisiä tekstintuottamisongelmiaan, tavallaan kompensoivan kirjoittamistaitonsa heikkouksia. Jotkut jättävät ensimmäisen tekstiversioiden yksinkertaisesti kesken ja aloittavat toisen tekstiversioiden kirjoittamisen muokaten ja hioen jo kertaalleen kirjoittamaansa tekstiä.

Eri tekstiversioiden vertailu osoittaa myös sellaisen seikan, että valmis kirjoitelma ei ainakaan kaikilta osin ole aina onnistunein versio. Etenkin »uudelleen kirjoitetuissa» teksteissä ensimmäinen tekstiversio voi olla monin tavoin onnistuneempi kuin

valmis kirjoitelma. Vaikka tutkimuksessani ei arvioidukaan kirjoitelmien sisältöä, tarkailin sellaista seikkaa kuin reemaan, lauseen loppuun, sijoittuvan uuden informaation määrää, ja tältä kannalta nimenomaan »uudelleen kirjoitetuissa» teksteissä ensimmäinen tekstiversio on usein onnistuneempi. Näyttäisikin siltä, että abiturientit eivät aina tunnista oman tekstinsä vahvuuksia. Onko niin, että opiskelijoihin — ainakin joihinkuihin — on onnistuttu istuttamaan usko, ettei ensimmäinen tekstiversio voi koskaan olla onnistunut, että tekstiä on aina pakko muokata, jopa mahdollisimman paljon?

Tekstintuottamisprosessien tarkasteleminen osoittaa, että muokkaamista on opettava ja sitä voi opettaa. On esimerkiksi mahdollista tehdä kirjoittajille selväksi, että muokkaaminen on uhka tekstin koheesiolle. On mahdollista opastaa, mitä tekstistä pitäisi tarkistaa sen jälkeen, kun siihen on tehnyt esimerkiksi lausetason muokkauksia.

Kirjoitelmien prosessointi on yllättävän monimuotoinen ilmiö. Tutkimukseni tarjoaa yhdenlaisia välineitä kirjoittamisen opettajille. Muokkaamisteknikkoja ja tekstin eheyttä arvioimalla opettaja voi tekstien perusteella tehdä havaintoja oppilaidensa tekstintuottamismenettelyistä, huomata niiden vahvuuksia ja heikkouksia, ja antaa sitten yksittäiselle kirjoittajalle juuri tälle soveltuvinta kirjoittamisen ohjausta. ■

TUULA RANTA *Kirjoittamisprosessi teksteinä. Tekstilähtöinen näkökulma abiturienttien tekstintuottamismenettelyihin.* Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 50. Joensuu: Joensuun yliopisto 2007. Elektroninen väitöskirja on luettavissa osoitteessa http://joypub.joensuu.fi/publications/dissertations/ranta_kirjoittamisprosessi.

Kiteen lukio, PL 3, 82501 Kitee

Sähköposti: tuula.ranta@anttiranta.com